

*др Видоје Миладиновић,
ванредни професор Правног факултета у Нишу;
др Слободанка Константиновић - Вилић,
ванредни професор Правног факултета у Нишу;
др Војислав Ђурђић,
ванредни професор Правног факултета у Нишу*

ПРИМЕНА КРИВИЧНОПРАВНИХ МЕРА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦАМА

Кривичноправна политика сузбијања криминалитета малолетника орјентисана је у правцу примене васпитних мера као посебне врсте кривичних санкција чији је циљ првенствено преваспитавање малолетних учинилаца кривичних дела и обезбђење њиховог правилног развоја. У чланку аутори, на основу резултата истраживања узорка од 639 малолетних преступница, указују на структуру изречених кривичних санкција малолетним преступницама, на разлике у структури изречених кривичних санкција малолетним лицима мушког и женског пола, на специфичности ванинституционалног третмана и пружање постинституционалне помоћи.

Кључне речи: *Кривичноправне мере. - Васпитне мере. - Малолетници. - Ванинституционални и институционални третман. - Пост институционална помоћ.*

І КРИВИЧНОПРАВНА РЕАКЦИЈА НА КРИМИНАЛИТЕТ МАЛОЛЕТНИКА

У сузбијању малолетничке делинквенције, поред општих и посебних превентивних мера, значајну улогу имају кривичноправне мере. Према малолетним делинквентима примењују се посебне мере које су друкчијег карактера од оних које се примењују према пунолетним извршиоцима кривичних дела, због тога што се малолетство карактерише бурним и наглим променама у физичком и психичком развоју личности (1). То су, по правилу, васпитне мере и малолетнички затвор. Основни циљ ових мера је обезбђење васпитања, преваспитања, пра-

(1) Малолетници имају посебан развој и посебна лична својства која се морају узети у обзир приликом нормирања, изрицања кривичних санкција и одређивања мера њихове ресоцијализације. (Види: Милутиновић М.-Алексић Ж. *Малолетничка делинквенција*, Научна књига, Београд, 1989, стр. 261.

вилног развоја малолетника. Остварење овог циља постиже се пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора над њима, њиховим стручним оспособљавањем и развијањем личне одговорности. С обзиром на овако одређен циљ примене кривичноправних мера према малолетним делинквентима, основни принцип малолетничке криминалне политике је не само заштита одређених добара од криминалног понашања малолетника већ и заштита самих малолетника.

Овај принцип је у основи већине савремених кривичних законодавстава, па и југословенског кривичног законодавства, које прати сва нова достигнућа у овој области. Савремена законодавна решења у потпуности испуњавају минимална стандардна правила за малолетничко кривично правосуђе усвојена од стране Уједињених нација 1985. године, тзв. "Пекиншка правила", а у погледу регулисања неких питања чак и прелазе утврђени минимум.

Имајући у виду специфичност малолетничке делинквенције, југословенско кривично законодавство садржи посебне одредбе којима се регулише положај малолетних делинквената. Кривични закон Југославије у посебној глави садржи општа правила о васпитним мерама и кажњавању малолетника (Гл. VI чл. 71-83), а Кривични закон Републике Србије ближе и детаљније разрађује све те мере, као и услове за њихово изрицање и примену.

Као малолетни делинквенти у кривичноправном смислу речи сматрају се она лица која су у време извршења кривичног дела навршила четрнаест година а нису навршила осамнаест година. Даље, законодавац у оквиру ове категорије разликује млађе малолетнике (од 14 до 16 година) и старије малолетнике (од 16 до 18 година). Ова категорија је посебно значајна, јер се млађим малолетницима могу изрећи само васпитне мере а старијим малолетницима се може изузетно изрећи, поред васпитних мера, малолетнички затвор, док се мере безбедности могу изрећи само под условима предвиђеним у републичком закону. Према томе, малолетничко кривично право орјентисано је на мере које садрже мање елемената принуде и ограничавања слободе, а више помоћи, бриге, надзора и васпитног утицаја. Васпитне мере су за малолетне делинквенте основне, а истовремено и специјалне кривичне санкције, по много чему различите од других санкција. Основна сврха примене васпитних мера је да се пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора над њима, њиховим образовањем и развијањем личне одговорности - обезбеди њихово васпитање, преваспитање и правилан развој, а када је то потребно и да се спрече у вршењу кривичних дела (чл. 257. ЗИКС Србије). У оваком ставу законодавца јасно је изражен хуманистички приступ код примене васпитних мера.

Кривични закон Југославије познаје три врсте васпитних мера: дисциплинске мере, мере појачаног надзора и заводске мере. Овакв систем васпитних мера прихваћен је и у КЗ Републике Србије. Услови за примену васпитних мера и избор васпитних мера везују се за личност малолетника и потребу његовог преваспитања, а не за учињено кривично дело. Кривично дело има само симптоматски карактер, оно је

повод да се кривичноправно реагује, а није критеријум за избор врсте васпитне мере (2).

II СТРУКТУРА ИЗРЕЧЕНИХ КРИВИЧНОПРАВНИХ МЕРА

Структура кривичноправних мера анализирана је на узорку од 572 малолетне преступнице према којима је вођен кривични поступак због извршеног кривичног дела у 42 општинска и окружна суда у Србији у периоду 1981-1985. (узорак I), док је примена изречене васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом посматрана на узорку од 56 малолетних преступница које су се у истом периоду налазиле у ВП Дому Крушевац (узорак II) и на узорку од 11 малолетних преступница (узорак III) које су се у овом дому налазиле у време истраживања (новембар 1991).

У истраживаном узорку од 572 малолетнице према 444 малолетнице изречене су кривичноправне мере, док је поступак обустављен према 128 малолетница. Избор кривичноправних мера посматран је у односу на врсте кривичноправних мера, прецизније речено, у односу на групни заштитни објект.

ТАБЕЛА 1. – Кривичноправне мере изречене малолетницима

Кривична дела против	Укупно	Дисциплинске мере			Мере појачаног надзора				Заводске мере				Мал. затв.
		мера			појачани надзор				упућивање у				
		укор	дисц. цент.	укуп	род. стар.	у др. пор.	орг. стар.	укуп	васп. уст.	ВП дом	спец. уст.	укуп	
Живота и тела	18	7	*	7	4	*	6	10	1	*	*	1	*
Брака и породице	1	*	*	*	*	*	1	1	*	*	*	*	*
Имовине	403	177	*	177	81	1	115	197	10	18	1	29	*
Безб. јав. саобраћаја	2	2	*	2	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Јав. реда и прав. саоб.	15	10	*	10	4	*	1	5	*	*	*	*	*
Службене дужности	1	1	*	1	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Недоз. прел. преко границе	1	*	*	*	*	*	1	1	*	*	*	*	*
Јав. реда и прав. саоб.	1	*	*	*	*	*	1	1	*	*	*	*	*
Чести и угледа	2	2	*	2	*	*	*	*	*	*	*	*	*
УКУПНО	444	199	*	199	89	1	125	215	11	18	1	30	*
%		44,82	*	44,82	20,05	0,22	28,15	48,42	2,48	4,1	0,22	6,76	*

(2) Стојановић, З., *Политика сузбијања криминалитета*, Нови Сад, 1991, стр. 106.

Обим изречених мера за поједине врсте кривичних дела приближно је сразмеран структури криминалитета малолетница: од укупно изречених кривичноправних мера, за кривична дела против имовине изречене су 403 мере (90,8%), за кривична дела против живота и тела 18 (4%), а за кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја 15 (3,4%). Кривичноправне мере за сва преостала кривична дела учествују са 1,8%.

За посматрање појединачног учешћа сваке од кривичноправних мера код поједине врсте кривичних дела не могу се узети, по логици ствари, оне врсте кривичних дела код којих су изречене само две или једна мера. Стога смо овај однос посматрали код оних врста кривичних дела за која су изречене кривичноправне мере у нешто већем броју. Код кривичних дела против јавног реда и правног саобраћаја суд се најчешће опредељивао за дисциплинске мере као најблаже (66,67%), потом за мере појачаног надзора (33,33%), а заводске мере и малолетнички затвор уопште није изрицао. Сасвим је друкчији редослед код кривичних дела против живота и тела. Мере појачаног надзора учествују са 55,55%, дисциплинске мере са 38,89%, заводске мере са 5,55%, а малолетнички затвор такође није изрицао. За извршена кривична дела против имовине приближно једнако су изрицане дисциплинске мере и мере појачаног надзора. Прве учествују са 43,92%, а друге са 48,88%. У односу на остале врсте, код ових кривичних дела заводске мере изречене су у 7,28% случајева, што је и највеће учешће.

У односу на врсте кривичних дела, укор као најблажа дисциплинска мера и појачани надзор родитеља или стараоца, као најблажа мера појачаног надзора, најчешће су изрицани за кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја (учествују са 66,67%, односно са 26,67% у укупном броју изречених мера за ова кривична дела). Изрицање појачаног надзора највише је заступљено код кривичних дела против живота и тела (33,33%), а упућивање у васпитно-поправни дом, као строжа заводска мера, најчешће је код кривичних дела против имовине (4,46%). Стога се може закључити да је присутна тенденција изрицања блажих кривичноправних мера за кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја, а тенденција избора строжих мера код кривичних дела против живота и тела.

Подаци о укупно изреченим кривичноправним мерама за све врсте кривичних дела приказују да су судови највише изрицали најблажу меру - укор. Од укупног броја (444), ова мера изречена је у 44,82% случајева. Затим следи појачан надзор органа старатељства, који учествује са 28,15%. Ни у једном случају судови нису изrekli малолетницама малолетнички затвор, нити меру упућивања у дисциплински центар. Занемарљиво је и изрицање појачаног надзора у другој породици, као и изрицање заводске мере упућивања у специјалну установу. Обе ове мере изречене су само по једанпут.

Интересантно би било упоредити казнену политику према малолетницима са казненом политиком према малолетницима. Овај однос посматрали смо упоређујући структуру изречених кривичноправних мера.

ТАБЕЛА 2. – Кривичноправне мере изречене малолетницима

Кривична дела против	Укупно	Дисциплинске мере			Мере појачаног надзора				Заводске мере				Мало лет. затв.
		мера			појачани надзор				упућивање у				
		укор	дисц. цент.	укуп	род. стар.	у др. пор.	орг. стар.	укуп	васп. уст.	ВП дом	спец. уст.	укуп	
Чести и угледа	6	2	*	2	2	*	2	4	*	*	*	*	*
Живота и тела	229	65	1	6	63	2	62	127	13	15	*	28	8
Безб. јав. саобр.	121	49	*	49	39	*	29	68	*	1	*	1	3
Брака и породице	1	*	*	*	*	*	1	1	*	*	*	*	*
Дост. лич.	121	10	*	10	33	*	45	78	12	17	*	29	4
Друш. уређења	9	*	*	*	2	*	2	4	*	*	*	*	5
Имовине	4912	1645	13	1658	1592	5	1209	2799	192	229	7	428	27
Јав. реда и прав. саобр.	79	26	*	26	30	*	17	47	1	1	1	3	*
Опште сигур.	36	18	*	18	7	*	9	16	*	1	1	2	*
Правосуђа	3	*	*	*	2	*	1	3	*	*	*	*	*
Привреде	61	35	*	35	12	*	14	26	*	*	*	*	*
Слободе и права човека	3	*	*	*	1	*	2	3	*	*	*	*	*
Службен. дужности	2	1	*	1	*	*	*	*	*	1	*	1	*
Здравља људи	2	*	*	*	*	*	2	2	*	*	*	*	*
УКУПНО	5582	1851	14	1865	1783	7	1388	3178	218	265	9	492	47
%		33,16	0,25	33,41	31,9	0,1	24,87	56,9	3,9	4,78	0,16	8,8	0,84

Из података приказаних у табели 2 види се да је избор кривичноправних мера изречених малолетницима у односу на врсту кривичних дела друкчији него код малолетница. Код кривичних дела против привреде преовлађује изрицање најблаже мере - укора, што чини више од половине (57,38%) укупно изречених мера за ова дела. Мера појачаног надзора од стране родитеља или староца најчешће је изрицана за кривична дела против имовине (32,41%) и за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја (32,23%), а мера појачаног надзора органа старатељства и упућивање у васпитно-поправни дом највише су изрицане за кривична дела против достојанства личности, које учествују са 37,19%, односно са 14,04%.

На основу структуре изречених мера, може се закључити да постоји тенденција изрицања строжих кривичноправних мера малолетницима за кривична дела против достојанства личности и морала. У односу на укупан број изречених мера за ова кривична дела, дисциплинске мере чине 8,26%, мере појачаног надзора 64,48%, а 23,97%

заводске мере. Код малолетница је ова тенденција запажена у односу на кривична дела против живота и тела.

У поређењу са мерама изреченим малолетницама за кривична дела против јавног реда и правног саобраћаја, код којих су више изрицане дисциплинске мере (66,67%) од мера појачаног надзора (33,33%), код малолетника је овај однос у обрнутој сразмери. Малолетницима је за ова кривична дела изречено 61,84% мера појачаног надзора, а 34,21% дисциплинских мера.

Структура изречених кривичноправних мера за кривична дела против имовине, посматрана са становишта процентуалног учешћа појединих мера у укупно изреченим за сва кривична дела, у извесној мери се разликује код малолетница у односу на малолетнике. Малолетницама је за ова кривична дела изречено 48,88% мера појачаног надзора а 43,92% дисциплинских мера. Код малолетника је овај однос 56,98% према 33,75%. Осим тога, према малолетницама су нешто мање примењиване заводске мере у односу на малолетнике (однос је 7,2% према 8,71%), а малолетнички затвор уопште није изрицан малолетницама. Према томе, учешће строжих мера изречених малолетницима за ова дела веће је него код малолетница. Стога би се могло рећи да су судови били строжи према малолетницима приликом изрицања кривичноправних мера за кривична дела против имовине.

У испитиваном узорку од 572 малолетнице (узорак I) значајан удео имају обуставе поступака. Укупно је поступак обустављен према 128 малолетница, што чини 22,78% од свих донетих одлука. Најчешће су јавни тужиоци одустајали од предлога за изрицање васпитне мере наводећи разлоге због којих сматрају да даље вођење поступака није целисходно, па су већа за малолетнике, уважавајући наведене разлоге, доносила одлуке о обустави поступака. Тужиоци су, по правилу, наводили само законску формулацију не објашњавајући детаљније разлоге целисходности којим су се руководили. У доста случајева тужиоци су нецелисходност даљег вођења поступака образлагали, поред осталог, и тиме што малолетница од покретања поступка није наставила са вршењем кривичних дела и да је у међувремену постала пунолетна. Све то указује да је у тим случајевима поступак нешто дуже трајао него што је то реално било потребно.

III ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНИ ТРЕТМАН

Према малолетним преступницима обухваћеним истраживањем, од мера ванинституционалног карактера највише је изрицана мера појачаног надзора органа старатељства. За извршење ових мера, према Кривичном закону и Закону о извршењу кривичних санкција Србије (3), надлежан је орган старатељства, с тим што је за појачан надзор родитеља предвиђено да суд може одредити, при изрицању ове мере, да орган старатељства проверава њено извршење и указује помоћ родитељу и стараоцу. Као орган старатељства у већим градовима и индустри-

(3) Члан 18, ст. 3. КЗ Србије; чл. 282. Закона о извршењу кривичних санкција предвиђа да је орган старатељства дужан да по пријему извршне судске одлуке у року од три дана почне са извршењем васпитне мере појачан надзор органа старатељства.

јским насељима постоји центар за социјални рад, као посебна стручна институција у области социјалне заштите.

Центри за социјални рад остварују извршење васпитне мере појачаног надзора кроз тимски рад стручњака (социјални радник, педагог, психолог, правник, психијатар), користећи мултидисциплинарни приступ, групни и индивидуални рад са малолетним преступницима и њиховим родитељима, као и кроз праћење понашања и успеха у школи. Највећа пажња се посвећује контактима са малолетним преступницима и облицима индивидуалног рада са њима.

Праћење извршења васпитне мере појачаног надзора органа старатељства од стране центра за социјални рад посматрали смо на узорку од 32 малолетне преступнице којима су и Први општински суд и Окружни суд у Београду изrekli ову меру у периоду 1981-1985. У наведеном периоду изречено је укупно 150 васпитних мера и то: укора 66, појачаног надзора родитеља 37, појачаног надзора органа старатељства 32, упућивања у васпитано-поправни дом 8, упућивања у васпитну установу 6, појачаног надзора у другој породици 1, а у 56 случајева поступак је обустављен. Према извештајима центра за социјални рад, који су пратили извршење васпитне мере појачаног надзора родитеља, уз помоћ и контролу органа старатељства, и мере појачаног надзора органа старатељства - ниједна малолетница којој је ова мера изречена није наставила са вршењем кривичних дела, а само једна малолетница је вршила прекршаје. Седамнаест малолетница је завршило школу или се запослило, тако да је изречена мера имала успеха у њиховом поправљању; три су засновале ванбрачне заједнице и напустиле родитеље, док су остале, иако нису вршиле кривична дела, наставиле да се асоцијално понашају - беже од куће, друже се са делинквентима, употребљавају алкохол, скитају, не уче. У два случаја малолетнице нису испуниле посебне обавезе уз појачан надзор органа старатељства - нису завршиле школовање, нису се уздржале од употребе алкохолних пића, нису се редовно јављале центру и нису показивале спремност за сарадњу.

IV ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ТРЕТМАН

Од инситуционалних мера према малолетницама обухваћеним истраживањем највише је изрицана васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом, док су упућивање у васпитну установу и установу за дефектне малолетнике биле незнатно заступљене. Васпитна мера упућивања у васпитну установу изрицана је у мањем обиму, пре свега, због малог броја установа за смештај васпитно запуштене деце и омладине (у Србији постоји Прихватилиште за децу и младеж у Београду, Централно прихватилиште за децу и омладину у Београду, Дом за васпитање деце и омладине у Земуну, Завод за васпитање мушке младежи у Неготину, Завод за васпитање деце у Књажевцу и Завод за васпитање омладине у Нишу). Иако је смисао законске норме био да се ова мера извршава у општој установи (ђачки домови, интернати, домови ученика у привреди и сл.), због недовољног капацитета ових установа и неприлагођености организације и васпитног рада ових установа захтевима извршења васпитне мере, у пракси се мера упућивања у васпитну установу извршава у специјализованим установама за смештај ва-

спитно запуштене, делинквентне деце и омладине. Ове установе су по свом карактеру, структури и методама рада сличне васпитном дому отвореног типа.

1. Испитивање личности малолетница у пријемном одељењу

На почетку извршења изречене васпитне мере заводског карактера (упућивање у васпитно-поправни дом или установу) врши се испитивање личности малолетних делинквената у пријемним одељењима васпитно-поправних институција. Испитивање личности у пријемном одељењу на почетку извршења васпитне мере треба да припреми процес васпитног рада са малолетним делинквентима и омогући примену одговарајућег третмана. Тако је испитивање личности у пријемном одељењу, с обзиром на циљ, природу и околности под којима се врши, део третмана у дому односно у установи.

Закон о извршењу кривичних санкција Србије не садржи одредбе о обавези формирања пријемних одељења, већ предвиђа да се по пријему малолетника у васпитно-поправни дом врши социјално-медицинско, психолошко-педагошко и криминолошко испитивање малолетника, а може трајати најдуже тридесет дана. На основу резултата испитивања малолетника утврђује се садржај, облици и метод рада са малолетником, као и класификација малолетника. На пословима испитивања малолетника раде психолози, педагози, социјални радници, лекари, а по потреби и други стручни радници (чл. 309. ЗИКС-а). Према томе, самим домовима је остављено да предвиде организацију и начин испитивања малолетника приликом пријема малолетника у дом.

Испитивање личности малолетних преступница обухваћених узорком у Васпитно-поправном дому у Крушевцу врши се у одељењу за испитивање личности и професионалну оријентацију, која је у оквиру службе за преваспитање. У пријемном одељењу малолетнице се упознају са правилима у дому према постојећем кућном реду. После испитивања личности, стручни тим (психолог, педагог, социјални радник) сачињава социо-психо-педагошки извештај о личности малолетница опсервационом периоду и прогнозира њихово будуће понашање. Комисија за распоређивање малолетника предлаже управнику дома како да се малолетнице распореде у васпитне групе, на занимања и у школу. Имајући у виду понашање малолетница, структуру њихове личности, мотиве извршења кривичних дела, пријемно одељење даје предлог шта је потребно предузети у почетку и каснијем периоду ресоцијализације. Социо-психо-педагошки извештај, који даје стручни тим одељења за испитивање личности и професионалну оријентацију, садржи податке о родитељима малолетница, односу малолетница према родитељима, односима између родитеља, породичној атмосфери, ранијем понашању малолетница, околностима извршења кривичног дела, психолошким карактеристикама личности малолетница (интелигенцији, емоцијама, карактеру), односу малолетница према вршњацима и супротном полу. У извештају се налазе подаци о понашању малолетница у опсервационом периоду (како се прилагођавају условима живота у дому, да ли постоји отпор и неприхватање правила), предлог даљег третмана, пред-

лог распоређивања у васпитну групу, занимања и школе, као и прогноза будућег понашања (4).

Већина малолетница обухваћена истраживањем у опсервационом периоду реаговала је негативним понашањем - избегавањем радних задатака, непоштовањем правила, повлачењем у себе, агресивним понашањем и сл. То је период њихове адаптације, када углавном не прихватају третман. Међутим, у даљем току примене васпитне мере њихово понашање се мења, труде се да поштују правила дома, испуњавају постављене задатке на плану школовања и професионалног оспособљавања.

2. Васпитно образовни третман

Испитивање личности малолетника у пријемном одељењу предузима се у циљу одређивања одговарајућег третмана. Препоруке пријемног одељења односе се на психофизичке могућности малолетника за стручно образовање, професионалну оријентацију, примену индивидуалног и групног рада. После изласка малолетника из пријемног одељења врши се распоређивање у васпитне групе и категоризација малолетника унутар васпитних група којима руководе васпитачи. Тако се даље васпитно образовни третман са малолетницима одвија у виду групног рада, уз придржавање препорука пријемног одељења, у мери у којој је то могуће, с обзиром на даље испољена психофизичка својства малолетника, њихове склоности и жеље, као и користи од општег или стручног образовања.

У васпитно-поправном дому у Крушевцу примењен је принцип едукације - заједничког васпитно образовног третмана малолетника оба пола. Малолетници се при доласку у дом распоређују у групе према полу. Те су групе издвојене само за време спавања, групног рада са васпитачима и стручно-професионалног образовања (тзв. "чисте радионице", одвојени су вешерај, кухиња, кројачка радионица, фризерска радионица), а за време општег образовања, слободних и других активности малолетници оба пола заједнички учествују у васпитнообразовном процесу, културнозабавном животу, бављењу физичком културом и спортом. Према малолетницима се примењује васпитнообразовни третман путем школског и професионалног образовања. Малолетнице се укључују у процес образовања тако што похађају и завршавају одговарајуће разреде основне и средње школе. Сем тога, малолетнице се и професионално оспособљавају за одређена занимања.

Малолетнице обухваћене истраживањем - узорак од 56 и 11 малолетница - професионално су се оспособљавале за кројачко занимање помоћник конфекционара - 25 малолетница), фризерско-берберско занимање (16), вешерај (10), куварско занимање (помоћник куvara - 7). Пет малолетница није било обухваћено професионалним оспособљавањем већ само основним образовањем, зависно од интелектуалних и других способности.

Унутар васпитне групе малолетница у дому врши се распоређивање у стимулационо-класификационе групе у складу са психофи-

(4) Кућни ред и Правилник о накнадама, наградама и другим новчаним примањима малолетника, Васпитно-поправни дом за малолетнике, Крушевац, април 1986.

зичким способностима малолетница, а на основу резултата у измени ставова, негативних навика и понашања, као и постигнутих резултата у процесу образовања, стручног-оспособљавања, извршења производних задатака, учешћа у друштвеним, културнозабавним и спортскорекреативним активностима. Поред васпитачица, наставника, мајстора из радионице, у давању оцена свакој малолетници учествују и оне саме, и то у оним активностима у којима би њихов утицај могао да се позитивно искористи (владање, хигијена и сл.). Поред "Н" или неоцењене групе (малолетнице распоређене из пријемног одељења остају у овој групи највише два месеца) постоје три стимулационо-класификационе групе: "А", "Б", "Ц" (5).

Највеће погодности добијају малолетнице из "А" групе (коришћење годишњег одмора, наградног одсуства, ванредног одсуства, излазак у град, похвале и сл.), а најмање погодности малолетнице из "Ц" групе. Класификација малолетница може да се промени зависно од понашања малолетница па је могуће премештање малолетница из једне у другу категорију после протекла одређеног времена. Класификација унутар васпитних група значајна је и за васпитаче и за малолетнице. Васпитачи морају свакодневно да прате понашање малолетница у групи, успех у школи и занимања, учешће у слободним активностима и да, на основу својих запажања, примењују све што је потребно за успешну ресоцијализацију малолетница. У том циљу може се предузети појачан индивидуални рад, веће укључивање у поједине активности, помоћ у настави и сл. Давање оцено и класификација имају посебно стимулативно дејство на малолетнице, јер се о томе расправља на састанку васпитне групе, уз учешће свих малолетница из групе, а дата оцена има утицаја на стицање или губљење одређених погодности, посебно на дужину трајања мере и боравка малолетнице у дому.

О прихватању предузетог третмана и понашању малолетница сачињавају се у дому шестомесечни извештаји, достављају суду који је изрекао васпитну меру и центру за социјални рад. Из ових извештаја обухваћених истраживањем произлази да се оне различито прилагођавају условима и приликама у дому, тако да су извештаји један од показатеља успешности примењеног третмана. Неке малолетнице су у почетку примене мере испољиле отежано прилагођавање, касније су се прилагодили и уживале одређене погодности, док су неке малолетнице у почетку примене мере биле дисциплиноване а касније покушавале да беже из дома.

Према малолетницама у дому примењиван је индивидуалан и групни рад. Индивидуални рад се састојао у коришћењу бројних метода и техника, што је зависило од личности малолетнице и конкретне ситуације. Највећу вредност у процесу преваспитавања и индивидуалног рада имао је корективни разговор, обављен једном месечно, а по потреби и чешће, јер се њиме директно утицало на поремећаје у емоционалној и етичкој сфери личности. Групни рад са малолетницама такође се разликује кроз различите облике, на пример, кроз тематске и групне састанке, радом у мањим интерним групама, слободним недиригованим групним састанцима.

(5) Упутство о распоређивању малолетника у стимулативно-класификационе групе унутар васпитних група полуотвореног одељења, Васпитно-поправни дом за малолетнике, Крушевац.

У оквиру васпитне групе оцењује се понашање малолетница, разматрају постигнуте промене у ставовима и навикама, као и резултати у процесу образовања и стручног оспособљавања. У оквиру узорка II, од 56 малолетних преступница постоје подаци о понашању и оцени владања за 49 малолетница. Понашање највећег броја малолетница (31) оцењено је као добро, затим, променљиво (14) и лоше (4). Велики број малолетница користио је погодности у виду одмора и одсуства ван дома (26), изласка у град самостално или са васпитачицом (10), награда и похвала (5) и одласака на радну акцију (4). Неколико малолетница користило је више погодности, на пример, одмор код родитеља и излазак у град самостално и са васпитачицом. Ове малолетнице су показале добар успех у школи, учествовале у раду секција дома (драмске, фолклорне), певале у хору и биле ангажоване у спортским активностима.

Понашање и владање малолетница које су у време истраживања биле у дому (узорак III од 11 малолетница) оцењено је у већини случајева као добро (7). Променљиво понашање имале су три малолетнице, а једна је била у тзв. периоду адаптације. Шест малолетница било је распоређено у "А" групи, три у "Б" групи а две у "Ц" групи. Погодности у виду одсуства користило је 6 малолетница, две малолетнице су излазиле у град са васпитачицом (групни изласци), а три нису користиле погодности.

Према малолетницама које су чиниле одређене дисциплинске прекршаје, пре свега, нису поступале по кућном реду дома нити су се залагале на образовном и професионалном плану, примењиване су дисциплинске мере. Запажа се да је у узорку II од 56 малолетних преступница већи број био дисциплински кажњаван него у узорку III (11 малолетних преступница). У узорку II од 56 малолетних преступница притвором је било кажњено 14 малолетница, издвајањем у посебне просторије 4, а за 4 малолетнице је само наведено да су биле дисциплински кажњаване. Дисциплинске мере су биле примењене према оним малолетницама које се нису на време вратиле са одсуства ("пре-седеле" одсуство), или су бежале из дома (15), покушавале да беже (једна) и помагале другарици да побегне из дома (две), или су одбијале радне обавезе (две), или имале недозвољене односе са дечацима (једна) или конзумирале алкохолна пића за време изласка у град (једна). У узорку III од 11 малолетних преступница 9 није дисциплински кажњавано а три малолетнице су биле кажњене притвором - једна због бекства и две због недоласка са одсуства. Међутим, према овим малолетницама у току је била реализација третмана, тако да треба имати у виду могућност промене њиховог понашања.

Неуједначено и променљиво понашање малолетница огледа се и у томе што су неке од њих, у одређеном временском периоду биле више пута кажњаване различитим дисциплинским мерама или су биле више пута награђиване и кажњаване. Сем тога, малолетнице долазе у дом са већ оформљеним негативним навикама и приличним искуством, посебно сексуалним, тако да су недовољно заинтересоване за васпитнообразовни третман. Неке од њих су склоне свађама, интригама и преварама. Велики број малолетница није навикао на пажњу и бригу, тако да у дому траже пажњу, бригу и уважавање. Иако су до доласка у дом биле у

конфликтним односима са члановима породице, посебно родитељима, када дођу у дом, веома су заинтересоване да са њима остваре контакт. Уколико се у томе не успе, несрећене су и незадовољне. Незадовољство и песимизам испољавају кроз самоповређивање, као начин да скрену пажњу на себе. У периоду 1981-1985, једанаест малолетница из узорка II самоповређивало се на разне начине: гутањем таблета и разних предмета (дршке од кашике, жице, хемијске оловке), сечење вена жилетом или стаклом, гашење пикаваца на руци. Малолетнице које су се у време истраживања налазиле у дому, узорак III, нису се самоповређивале у већој мери, што се објашњава тиме да васпитачице посвећују више пажње и емоцијама малолетница.

Предвиђање вероватности будућег криминалног понашања малолетница или "криминолошка прогноза" даје се у току примене васпитне мере институционалног карактера после опсервационог периода и боравка у пријемном одељењу а пре него што малолетница изађе из дома, и то истовремено са доношењем одлуке о обустављању извршења изречене васпитне мере. За већи број из узорка од 56 малолетних преступница констатовано је постизање делимичне ресоцијализације (12), за нешто мањи број (11) да се очекује добро понашање под условом адекватног прихвата, док се за две малолетнице очекује нестабилно понашање. За остале малолетнице из овог узорка није у личним листовима наведена прогноза будућег понашања. За 11 малолетница из узорка III, које су се у време истраживања налазиле у дому, констатовано је да није могуће прогнозирати будуће понашање, јер је у току реализација третмана. Прогнозе дате у дому свакако су неизвесне и имају релативну вредност у погледу остварења. Стога је потребно да центри за социјални рад прате понашање малолетница после изласка из дома, да би се на основу тога добили подаци о ефикасности примењеног третмана у дому.

3. Постинституционална помоћ

Прихватање и помоћ малолетницама после примењене васпитне мере институционалног карактера сматра се продуженим делом третмана. Ова помоћ је неопходна да малолетнице не би наставиле са девијантним и делинквентним понашањем. Боравак у установи оставља одређене последице на личност малолетница, што може негативно да утиче на прилагођавање животу на слободи. Нарочито је критичан период од неколико месеци после изласка из установе или дома, кад услед неадекватног прихватања, малолетнице могу да наставе са вршењем кривичних дела.

Питање постпеналне заштите малолетника регулисано је Законом о извршењу кривичних санкција Србије (чл. 294-297). У пракси се постинституционална помоћ најчешће не остварује на начин предвиђен законом. Највеће тешкоће се јављају приликом обезбеђивања запослења малолетницама и повезивања са породицом и школом. Тешкоће око запослења везане су посебно за раније понашање малолетница, јер вршење кривичних дела и боравак у дому нису добра препорука за запошљавање. Сем тога, установе често не пружају одговарајућу професионалну оспособљеност, јер се не води рачуна о привредној

делатности која је највише заступљена на подручју на коме ће малолетница живети. Повезивање са породицом и школом захтева много веће припреме пре изласка из установе и много већу ангажованост центра за социјални рад и осталих институција које постоје у друштву.

На плану пружања постинституционалне помоћи малолетницама према којима је у Васпитно-поправном дому у Крушевцу извршавана мера, карактеристичан је рад на терену. Овај рад обавља стручни тим из пријемног одељења дома у сарадњи са центрима за социјални рад, судовима и родитељима малолетница, и то још у фази примене мере. Одржавају се родитељски састанци, на којима се разматрају садашњи и будући проблеми у вези са животом малолетнице ван установе. Од 1988. године прати се понашање малолетница отпуштених из дома, путем посебног упитника који се доставља центрима за социјални рад.

На крају, треба истаћи да наведени подаци из истраживања само потврђују напред изречене констатације о нефункционисању постпеналне помоћи. Будући да лоше пружена постпенална помоћ малолетницама утиче на њихово понашање и рецидивирање у периоду пунолетства, треба размишљати о оснивању нових институција (државних установа и служби, добровољних удружења створених на основу приватне иницијативе), које би боље и ефикасније прихватиле малолетне преступнице после примењене институционалне мере.

(Примљено 22. маја 1993)

*Dr. Vidoje Miladinović,
Associate Professor of the Faculty of Law in Niš;
Dr Slobodanka Konstantinović - Vilić,
Associate Professor of the Faculty of Law in Niš;
Dr Vojislav Đurđić,
Associate Professor of the Faculty of Law in Niš*

APPLICATION OF CRIMINAL-LAW MEASURES TO FEMALE JUVENILE VIOLATORS

Summary

The criminal-law policy of suppressing the criminality of minors is oriented toward the application of educational measures as a specific kind of criminal sanctions, whose primary aim is re-education of juvenile perpetrators of criminal offences, and their further development as persons. On the ground of results of analyzing a sample of 639 female juvenile violators, the authors point at the structure of imposed criminal sanctions against such violators, then at the differences in the structure of imposed criminal sanctions against males and females in this category of violators, at specificities of out-of-institution and institutional treatment, as well as at extending post-institutional assistance.

Key words: *Criminal-law measures. - Educational measures. - Juveniles. - Out-of-institution and institutional treatment. - Post-institutional assistance.*

Vidoje Miladinović,
professeur à la Faculté de droit de Niš;
Slobodanka Konstantinović-Vilić,
professeur à la Faculté de droit de Niš;
Vojislav Đurđić,
professeur à la Faculté de droit de Niš

L'APPLICATION DES MESURES DE JUSTICE PÉNALE ENVERS LES DÉLINQUANTS MINEURS

Résumé

La politique criminelle et juridique de la répression de la criminalité des personnes mineurs a été orientée vers l'application des mesures éducatives en tant que type spécifique de sanctions pénales dont le but est avant tout de réduquer les délinquants mineurs et d'assurer leur développement approprié. Sur la base des résultats d'une recherche effectuée sur un échantillon de 639 délinquants mineurs, les auteurs se penchent sur la structure des sanctions pénales prononcées à l'encontre des délinquants mineurs, sur les différences dans la structure des sanctions prononcées à l'encontre des personnes mineures du sexe masculin et féminin, sur les spécificités du traitement extra-institutionnel et insitutionnel et sur l'aide post-institutionnelle.

Mots clé: *Les mesures de justice pénale. - Les mesures d'éducation. - Les personnes mineures. - Le traitement extra-insitutionnel et instiutionnel. - L'aide post-institutionnelle.*